

Over zaaien en oogsten II

Onderzoek naar de kwaliteit en bruikbaarheid van archeologische rapporten voor synthetiserend onderzoek.
Een aanvulling (2024) op eerder onderzoek (2019)

Diederick Habermehl

Over zaaien en oogsten II

*Onderzoek naar de kwaliteit en bruikbaarheid van
archeologische rapporten voor synthetiserend onderzoek.
Een aanvulling (2024) op eerder onderzoek (2019)*

Diederick Habermehl

Samenvatting

Dit rapport presenteert de uitkomsten van een studie naar de inhoudelijke kwaliteit van archeologische rapporten en hun bruikbaarheid voor synthetiserend onderzoek. Het is een aanvulling op een eerder onderzoek, uitgevoerd in 2018/2019.¹ De afgelopen jaren verschenen vijf syntheses, geschreven in het kader van het onderzoeksprogramma 'Oogst voor Malta' van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De dertig syntheseschrijvers gebruikten meer dan 6000 archeologische basisrapportages voor deze studies. Hun ervaringen met deze rapporten en ook hun meer algemene waarnemingen en kritische reflecties liggen aan de basis van dit onderzoek. Voor dit aanvullende onderzoek is dezelfde werkwijze gehanteerd als voor het eerste onderzoek.²

Het huidige archeologische bestel genereert grote hoeveelheden data die beschikbaar worden gemaakt via basisrapportages. Deze data hebben een grote en bewezen potentie voor kenniswinst over het verleden. Uit het aanvullende onderzoek komt echter naar voren dat de inhoudelijke kwaliteit van archeologische rapporten en het archeologische onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt sterk varieert. Daardoor zijn niet alle rapporten in dezelfde mate bruikbaar voor verder onderzoek en synthese. Bovendien ontstaan biases in de onderzoeksresultaten. Met deze conclusie sluit dit aanvullende onderzoek naadloos aan bij het eerste onderzoek.

Uit de veelheid aan kritische waarnemingen, aandachtspunten en aanbevelingen (zie hoofdstuk 4) komen enkele prominente lijnen naar voren:

- De huidige Malta-praktijk leidt te vaak tot fragmentatie en versnippering, met negatieve gevolgen voor de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek en kennisopbouw. Die fragmentatie is merkbaar op verschillende niveaus van de Malta-praktijk: het individuele onderzoek, de vindplaats en (micro)regio, het AMZ-proces en de archeologische beroepsgroep. Er is behoefte aan samenhang, samenwerking, integratie, continuïteit en uitwisseling.
- De huidige Malta-praktijk is sterk project-georiënteerd. Er is behoefte aan inhoudelijk georiënteerd, vraaggestuurd onderzoek met archeologische kenniswinst als ultiem doel. Goed onderzoek betekent een goed inhoudelijk onderzoeksplan (programma van eisen), intelligent maatwerk op basis van inhoudelijk beargumenteerde keuzes, integratie van eerdere onderzoeksresultaten en de inzet van archeologen als kenniswerkers met een kritische, wetenschappelijke en reflexieve houding.
- De mogelijkheden voor efficiënte en betrouwbare datamining schieten te kort. Het is van groot belang dat de grote hoeveelheid onderzoeksresultaten die binnen de Malta-archeologie worden gegenereerd beter worden ontsloten en beter kunnen worden bevraagd op basis van inhoudelijke criteria.

Om tot verbetering van de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek te komen hebben de syntheseschrijvers verschillende aanbevelingen verwoord:

- Samenwerking, overleg en discussie zouden binnen individuele onderzoeken actief moeten worden gefaciliteerd en gestimuleerd door de projectleider, ofwel hoofdonderzoeker.
- De relevante resultaten van eerder onderzoek moeten beter worden geïntegreerd in onderzoeksplannen (programma's van eisen) en rapporten.

¹ Habermehl 2019.

² Zie Habermehl 2019, 11-12.

- Er moet meer worden geïnvesteerd in consistente lokale en regionale archeologische infrastructuur, waaronder in regio-archeologen met een sterk inhoudelijke taakstelling.
- Er moet een archeologische beroepsvereniging worden opgericht waarbinnen samenhang, samenwerking, discussie en uitwisseling kunnen worden gefaciliteerd en gestimuleerd.
- Synthesevorming moet een laagdrempeliger, vast onderdeel worden van het archeologische bestel.
- Er moet duidelijker onderscheid worden gemaakt tussen verkennend onderzoek enerzijds en gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) anderzijds.
- Voor gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) moet het programma van eisen worden opgesteld als wetenschappelijk onderzoeksplan.
- De in de Malta-praktijk gangbare standaarden (voor bijvoorbeeld onderzoek, programma van eisen en rapport) zouden kritisch moeten worden herzien binnen de context van de hedendaagse archeologische realiteit.
- Voor efficiënte en betrouwbare datamining moet het functioneren en de invoer van Archis (en Data Station) kritisch worden herzien.

De resultaten van dit tweede, aanvullende onderzoek komen in hoge mate overeen met die uit het eerste onderzoek. Vrijwel alle aandachtspunten uit het eerste rapport komen ook uit het aanvullende onderzoek naar voren, zij het soms in andere bewoordingen of met andere accenten. Vergeleken met het eerste onderzoek komt de problematiek van fragmentatie en versnippering in de aanvullende studie wat prominenter naar voren, evenals de roep om maatwerk en om samenwerking. Het vierde accentverschil heeft betrekking op de praktijk van datamining en de oproep om de ontsluiting en bevrraagbaarheid van archeologische gegevens te verbeteren.

Inhoud

1	Inleiding	7
2	Bronnen en methode	11
3	De resultaten van het eerste onderzoek (2019)	13
4	Resultaten	15
	4.1 Inleiding	15
	4.2 Waarnemingen	15
	4.3 Interpretaties	22
5	Analyse	27
	5.1 Onderzoeksresultaten van wisselende kwaliteit: behoefte aan reflectie	27
	5.2 Fragmentatie en versnippering	27
	5.3 Van project naar onderzoek	28
	5.4 Datamining en de waarde van onderzoeksresultaten	29
	5.5 Overeenkomsten en verschillen met de eerste studie (2019)	29
6	Conclusies	31
7	Literatuur	33

1 Inleiding

Dit rapport presenteert de uitkomsten van een aanvullend onderzoek naar de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek en de bruikbaarheid van archeologische rapporten voor synthetiserend onderzoek. Het gaat om archeologische rapporten die zijn opgesteld binnen de zogenaamde Malta-archeologie: het Nederlandse archeologische stelsel zoals dat de afgelopen twintig jaar is vormgegeven op basis van het Verdrag van Malta (of Valletta, 1992). In synthetiserend onderzoek (syntheses) worden de resultaten van vele afzonderlijke onderzoeken met elkaar gecombineerd en geconfronteerd (gesynthetiseerd) om tot bredere en meer diepgaande inzichten te komen over het verleden, veelal vanuit een specifieke thematiek of probleemstelling.

Achtergrond

In de afgelopen jaren zijn tenminste zeventien archeologische synthetiserende studies uitgevoerd binnen het programma 'Oogst voor Malta' (zie hoofdstuk 2). Doel van dit programma was om de grote hoeveelheid onderzoeksresultaten van de Malta-archeologie te 'oogsten' en zo nieuwe kennis en inzichten te genereren, zodat vragen uit de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) konden worden beantwoord en geografische, chronologische en thematische kennislacunes konden worden opgevuld.

De syntheseschrijvers, afkomstig uit verschillende geledingen van het archeologische werkveld, hebben voor hun syntheses duizenden archeologische rapporten gebruikt (uit de periode tussen 1997 en 2019). Daarmee deden zij ruime ervaring op met het gebruik van deze rapporten voor synthetiserend onderzoek. Op basis van hun kritische reflecties schetst deze publicatie een beeld van de inhoudelijke kwaliteit en bruikbaarheid van Malta-onderzoek en -rapporten voor synthetiserend onderzoek.

Aanvullend onderzoek

De in dit rapport gepresenteerde onderzoeksresultaten zijn een aanvulling op eerder onderzoek (2019).³ Dat eerste onderzoek was gebaseerd op de ervaringen van de schrijvers van de eerste twaalf syntheses.⁴ Dit aanvullende onderzoek stelt vijf sindsdien (2020-2022) verschenen Oogst voor Malta-syntheses centraal (zie tabel 1). Beide onderzoeken zijn uitgevoerd en gerapporteerd door dr. Diederick Habermehl (Image02).

kamervragen

Op 30 januari 2018 stelden de Kamerleden Kwint en Beckerman (beiden SP) een serie Kamervragen aan minister Van Engelshoven (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) over de kwaliteit van en toezicht op de archeologie naar aanleiding van de advertentie 'Creatief met archeologie, tips voor projectontwikkelaars'. Een van deze vragen (nummer 20) luidde: "Heeft u eerder geconcludeerd dat als gevolg van de marktwerking de kwaliteit van archeologisch onderzoek onder druk kan komen te staan? Wat gaat u doen om dit probleem te onderzoeken en aan te pakken?" De minister antwoordde daarop: "Om meer zicht op te krijgen op de vraag of de kwaliteit onder druk zou kunnen komen te staan, ga ik onderzoek doen naar de kwaliteit van onderzoek en rapportages uit de periode voor invoering van certificering en de periode daarna."⁵

³ Habermehl 2019.

⁴ De in totaal 34 syntheseschrijvers gebruikten meer dan 3600 archeologische basisrapportages voor deze twaalf synthetiserende studies.

⁵ Voor alle vragen: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20172018-1365.html>.

Archeologen onderzoeken muren en vloeren aan de Garenmarkt in Leiden. Foto: ADC Archeoprojecten.

Doelstellingen

Dit aanvullende onderzoek heeft dezelfde doelstelling als het eerste onderzoek. Doel is om te onderzoeken hoe het is gesteld met de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek dat is uitgevoerd binnen het zogenaamde Malta-bestel. Inhoudelijke kwaliteit wordt hier vooral onderzocht op basis van de vraag of de archeologische onderzoeksresultaten -in de meeste gevallen de basisrapportages van opgravingen-succesvol kunnen worden gebruikt voor synthetiserend onderzoek.

In de eerste studie werd vermeld dat deze betrekking had op de kwaliteit van onderzoek voorafgaand aan de invoering van certificering in 2016. Voor deze aanvullende studie geldt deze toevoeging in mindere mate, aangezien er zeker ook onderzoeken zijn gebruikt uit de periode ná 2016. Binnen de opzet van dit onderzoek is het niet mogelijk gebleken om (eventuele) verschillen tussen de periode voor en na de invoering van certificering op gestructureerde wijze in beeld te brengen. Voor de synthetiserende studies zijn namelijk rapporten gebruikt uit de gehele Malta-periode (1997-2019).

De resultaten van dit (aanvullende) onderzoek kunnen dienen als input voor:

- Mogelijke verbetering van de veldwerk-, onderzoeks- en verslagleggingspraktijk in de archeologische monumentenzorg.
- Discussie over de kwaliteit van onderzoek binnen het archeologisch bestel.
- Onderzoek naar de kwaliteit van onderzoek uit de periode vóór invoering van certificering en de periode daarna, zoals verwoord in het antwoord van de minister op de hierboven weergegeven Kamervraag (zie kader).

Ook kunnen de resultaten van dit tweede onderzoek worden vergeleken met de uitkomsten van het eerste onderzoek. Overeenkomsten en accentverschillen geven mogelijk zicht op ontwikkelingen die zich in de tussenliggende jaren hebben voltrokken in het archeologisch bestel en onderzoek.

de ontwikkeling van de 'malta-archeologie'⁶

Sinds de ondertekening van de 'European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage' (gewoonlijk aangeduid als het verdrag van Malta of het verdrag van Valetta) in 1992 is de inrichting van de archeologische monumentenzorg in Nederland fors veranderd. De ontwikkelingen die werden ingezet na de ondertekening, hebben uiteindelijk in 2007 geresulteerd in een nieuwe archeologiewet, de Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ) en het Besluit archeologische monumentenzorg (BAMZ). Deze wet is in juli 2016 overgegaan in de Erfgoedwet, een wet waarin de bescherming van het erfgoed -museale objecten, musea, monumenten en archeologie- integraal is georganiseerd. Kernpunten voor de archeologie in deze wetten zijn: 1) behoud in situ; 2) vroegtijdige inbreng van archeologie in het proces van ruimtelijke ordening en 3) het 'de veroorzaker betaalt'-principe. Onder invloed van de neoliberale politiek in de jaren negentig kwamen daar nog twee elementen bij: 4) decentralisatie van de zorg voor het erfgoed van rijk naar lagere overheden, zoals provincies en -vooral- gemeenten; en 5) commercialisering van de uitvoering van het archeologische werk. Het archeologische bestel dat zich de afgelopen decennia in Nederland heeft ontwikkeld wordt wel aangeduid als de Malta-archeologie.

De zorg voor het cultureel erfgoed wordt in Nederland gezien als een gezamenlijke verantwoorde-lijkheid van overheden, bedrijven en particulieren. Decentralisatie van het beleid betekent in dit geval dat zowel het rijk, de twaalf provincies als de ongeveer 390 gemeenten een rol spelen. De rijksoverheid richt zich vooral op behoud, duurzaam beheer en verbetering van de toegankelijkheid van erfgoed. De provincies en vooral de gemeenten zijn op regionaal en lokaal niveau verantwoordelijk voor de uitvoering van dit beleid. Door eigen, aanvullend beleid vast te stellen hebben ze een centrale rol in de bescherming van archeologische vindplaatsen.

Het overgrote deel van het gravend onderzoek wordt verricht door commerciële partijen; daarnaast gebeurt dit door ongeveer 25 gemeentelijke diensten, en op zeer kleine schaal, door universiteiten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). In 2016 waren er ruim zeventig instellingen met een opgravingsvergunning; daarnaast zijn er enkele tientallen vooral kleine, niet-gravende archeologische bedrijven. Deze richten zich op bijvoorbeeld fysische antropologie, archeobotanie, aarde-werkstudie, popularisering, projectbegeleiding en advisering. De totale beroepsgroep bestaat uit ongeveer 1335 personen, waarvan vijftig procent werkzaam is binnen commerciële archeologische bedrijven of als zelfstandig ondernemer.

Om dit bestel in goede banen te leiden is een kwaliteitssysteem in het leven geroepen, deels berustend op de wet en deels op zelfregulering. Zo houden de rijksoverheid, provincies en gemeenten toezicht op een juiste omgang met archeologisch erfgoed. Om ervoor te zorgen dat alleen daarvoor toegeruste partijen betrokken worden bij archeologisch veldonderzoek, is een certificeringssysteem ontwikkeld, en om richting te geven aan de kwaliteit van het onderzoek is er een Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De Erfgoedinspectie houdt toezicht op het Nederlandse erfgoed en op de informatiehuishouding bij de centrale overheid. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wijst archeologische rijksmonumenten aan en ondersteunt het veld met kennisproducten. De provincie voert het interbestuurlijk toezicht uit en controleert of het gemeentelijk erfgoedbeleid aan de wettelijke vereisten voldoet.

⁶ Deze passage is overgenomen uit Lauwerier *et al.* 2017, 11-12. Relevante literatuurverwijzingen zijn daar te vinden.

Onderwerp	Auteurs	Aantal gebruikte basisrapportages
<i>Geografisch</i>		
Dynamische Delta. Synthese onderzoek naar de archeologische bewoningsgeschiedenis en landschapontwikkeling van de provincie Zeeland en het Zeeuws kleigebied	Müller/Dijkstra 2022	315
<i>Thematisch</i>		
Ambachtelijke productie in steden. Een inventarisatie en analyse op hoofdlijnen van archeologische aanwijzingen voor ambachtelijke productie in steden in de late middeleeuwen en nieuwe tijd	Blonk-van den Bercken/Verhoeven/Van Londen/Oudhof/Overmars/Lobbes 2020	1977
Urban farming and ruralisation in The Netherlands (1250-1850). Unravelling farming practice and the use of (open) space by synthesising archaeological reports using text mining	Fischer/Van Londen/Blonk-van den Bercken/Visser/Renes 2021	1380
Romans on the Waterfront. Evaluation of archaeological interventions (1997-2020) along the Dutch part of the Lower Rhine and Coastal Limes	Hessing/Vos/Van Ginkel 2021	1605
Gewoon bijzonder. Archeologisch onderzoek naar speciale depositiepraktijken rond huis en erf (neolithicum-nieuwe tijd)	Habermehl 2022	950
Totaal		6227

Tabel 1. Overzicht van de vijf syntheses uit het programma 'Oogst voor Malta'.

2 Bronnen en methode

Bronnen

De twee belangrijkste bronnen voor dit aanvullende onderzoek zijn de vijf syntheses uit het programma 'Oogst voor Malta' en gesprekken met zes van de bij deze syntheses betrokken onderzoekers. Een van deze onderzoekers was betrokken bij twee verschillende syntheses.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de vijf syntheses (tabel 1). In deze syntheses is een variatie aan onderwerpen behandeld, met een geografische, chronologische of thematische invalshoek. Het totaal aantal betrokken onderzoekers is dertig en het totaal aantal gebruikte basisrapportages is 6227.

De voor dit onderzoek geïnterviewde syntheseschrijvers zijn: Arno Verhoeven (Universiteit van Amsterdam), Heleen van Londen (Universiteit van Amsterdam), Axel Müller (ADC Archeoprojecten/RAAP archeologie), Wilfried Hessing (Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie), Ralf Schrijvers (Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie) en Diederick Habermehl (VUHbs Archeologie/ADC Beesd).⁷ Vier van de onderzoekers werken bij een commercieel archeologisch bedrijf, twee werken in de academische archeologie.

Methode

Het aanvullende onderzoek hanteert dezelfde methode als het eerste onderzoek. Dat houdt in dat het uitsluitend is gebaseerd op de waarnemingen, visies en meningen van de bij de syntheses betrokken auteurs en de geïnterviewde onderzoekers. Het onderzoek heeft daarmee een kwalitatief karakter. De bronnen noch de onderzoeksopzet lenen zich voor het gebruik van kwantitatieve methodes of criteria. De resultaten zijn dan ook niet uitgedrukt in cijfers of percentages. Wel is geprobeerd om een prioritering aan te brengen in de door de onderzoekers verwoorde aandachtspunten. De punten die vaker genoemd werden en in meerdere syntheses terugkwamen hebben hierbij een hogere prioriteit gekregen. Daarnaast is de onderzoekers expliciet gevraagd om aandachtspunten te prioriteren.

De syntheseschrijvers hebben vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van basisrapportages; het eindresultaat van de archeologische onderzoeksketen. Zij hebben zich alleen via deze basisrapportages een beeld kunnen vormen van het totale archeologische proces, dat immers veel meer omvat, zoals bureau-studies, programma's van eisen, veldwerk en (specialistische) analyses. In zowel de syntheses als de gesprekken komen echter belangrijke en waardevolle punten naar voren die het niveau van de basisrapportage overstijgen. Daarom is een onderscheid gemaakt tussen waarnemingen enerzijds en interpretaties anderzijds. Bij waarnemingen gaat het om de aandachtspunten die door de onderzoekers op directe wijze zijn vastgesteld bij het gebruik van de basisrapportages. Interpretaties, daarentegen, zijn afgeleide visies die boven de directe waarneming uitstijgen. Zij zijn dus niet direct afgeleid uit de rapportages, maar zijn gebaseerd op de ruime ervaring van de geïnterviewde onderzoekers binnen het archeologische werkveld.

⁷ De dubbele rol van Habermehl -als uitvoerder/auteur van dit onderzoek en als syntheseschrijver- behoeft een korte aanvullende verantwoording. Om de continuïteit van het 'Over zaaien en oogsten'-onderzoek te garanderen heeft de RCE er voor gekozen om Habermehl ook in te zetten voor het aanvullende onderzoek. De werkwijze voor de analyse van de 'eigen' synthese (Habermehl 2022) en het bijbehorende interview is in samenspraak met de RCE bepaald. Voor het destilleren van kritische waarnemingen en aanbevelingen uit de synthese is dezelfde werkwijze gehanteerd als voor alle andere bestudeerde syntheses. Voor het interview is een standaard interviewdocument gebruikt, waarbij de vragen schriftelijk zijn beantwoord.

Dit aanvullende onderzoek is gebaseerd op de bronnenkritiek van de syntheseschrijvers en heeft daarmee een kritische focus. De nadruk ligt veelal op kritische reflectie, aandachts- en verbeterpunten. Het is daarmee dus geen brede en gewogen waardering van onderzoeksresultaten of -rapportages, maar een kritische evaluatie.

Model

Ter structurering van de onderwerpen binnen het onderzoek is een model gehanteerd dat is gebaseerd op de processtappen van de archeologisch monumentenzorg. De volgende onderdelen zijn gedefinieerd:

- verwachtings- en waarderingsmodellen
- archeologisch advies en directievoering
- bureaustudie
- vindplaatsselectie
- programma van eisen en de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA)
- veldwerk
- evaluatie
- analyse
- rapportage
- deponering
- publicatie

Daarnaast zijn er onderwerpen gedefinieerd die voor een goede analyse en duiding belangrijk zijn:

- de rol van bevoegde overheden en adviseurs
- de kwaliteit van actoren
- de relatie tussen de academische en de commerciële archeologie
- de controle en handhaving op inhoudelijke kwaliteit
- de inzet van science-based onderzoek
- inhoudelijke kaders en richtlijnen
- inhoudelijke innovatie
- kennis- en onderzoeksnetwerken

3 De resultaten van het eerste onderzoek (2019)

Alvorens in te gaan op de resultaten van deze aanvullende studie worden de resultaten van het eerste onderzoek (2019) hier bondig samengevat.⁸

De meest algemene en breed gedragen waarneming betreft de sterke variatie in de inhoudelijke kwaliteit van basisrapportages en het archeologische onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt. Ook bleek de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek onder druk te staan in het huidige archeologische bestel. De syntheseschrijvers schetsten een commerciële werkpraktijk met een groeiende rol van archeologen als projectmanagers, ten koste van hun rol als onderzoekers. De syntheseschrijvers stelden dat commerciële gemotiveerde keuzes wedijverden met inhoudelijke keuzes bij het opstellen van programma's van eisen, de uitvoering van het veldwerk, de analyses en de rapportage. Dat leidde potentieel tot toenemende oppervlakkigheid, fragmentatie van onderzoek en kennis, routinematig handelen en gebrek aan vernieuwing.

De syntheseschrijvers benoemden in het eerste onderzoek verschillende aandachtspunten, waarvan de meest prominente waren: de kwaliteit van programma's van eisen, de kwaliteit van actoren, de fragmentatie van onderzoek, de kwaliteit van argumentatie, de controle en handhaving op inhoudelijke kwaliteit en de beschikbaar en de vindbaarheid van data.

Op basis van deze aandachtspunten zijn verschillende behoeftes binnen het werkveld geïdentificeerd: behoefte aan een inhoudelijke en kritische onderzoeksfocus, aan integratie, samenwerking en synthese en aan de uniforme en controleerbare presentatie van data en goed beargumenteerde interpretaties. Verder was er behoefte aan de controle op en handhaving van inhoudelijke kwaliteit, aan ruimte voor opleiding en ontwikkeling, aan de complete ontsluiting van archeologische data en aan betere mogelijkheden voor het analytisch bevragen van deze dataset.

In de conclusie van het eerste onderzoek werd benadrukt dat veel van de beschreven aandachtspunten en behoeftes reeds jaren actueel waren.⁹ De verbetering en borging van de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek vereist een adequate aanpak, zo werd geconcludeerd. Aanvullende studie en discussie werden nodig geacht voor het nader uitwerken van de geïdentificeerde behoeftes en verbeteringen.

⁸ Hiertoe zijn passages overgenomen uit Habermehl 2019, samenvatting en conclusie.

⁹ Zie Habermehl 2019, 13-15 voor een verkenning van eerder onderzoek naar de uitvoering en de resultaten van archeologisch onderzoek en het archeologisch bestel als geheel.

Een prehistorische bijl, gevonden in de sporen van een middeleeuws huis. Foto: VUHbs Archeologie.

4 Resultaten

4.1 *Inleiding*

De Malta-archeologie genereert een grote hoeveelheid data, informatie en kennis die beschikbaar wordt gemaakt via basisrapportages. Deze rapportages hebben een grote potentie voor kenniswinst over het verleden, maar de kwaliteit en bruikbaarheid varieert. In sommige gevallen zijn de resultaten zelf te onbeduidend, maar vaak spelen andere factoren een rol in relatie tot de inhoudelijke kwaliteit. Het zijn deze factoren die hieronder aan bod komen.

De resultaten worden gepresenteerd, geordend per onderwerp. De onderwerpen zijn ondergebracht bij een van de twee onderscheiden categorieën: waarnemingen of interpretaties (zie hoofdstuk 2, methode).

Per onderwerp zijn -na een korte inleidende passage- steeds eerst de belangrijkste kritiekpunten beschreven. Vervolgens verschuift de aandacht naar de door de onderzoekers aangedragen aanbevelingen. De onderzoekers zijn niet bij naam genoemd, tenzij er sprake is van een citaat uit de syntheses. De onderwerpen die als meest prominent zijn geïdentificeerd (zie hoofdstuk 2, methode) zijn aangeduid met een plusje (+) achter de onderwerptitel.

4.2 *Waarnemingen*

De hier beschreven waarnemingen zijn door de onderzoekers gedaan bij het gebruik van de basisrapportages voor hun syntheses. Deels hebben zij deze bevindingen als bronnenkritiek beschreven in hun rapporten, deels zijn deze opgetekend tijdens de interviews.

Rapportage: kwaliteitsverschillen en lokale/regionale biases (+)

Alle geïnterviewde onderzoekers benoemen de significante verschillen tussen basisrapportages wat betreft kwaliteit, omvang, diepgang, compleetheid en detailniveau. De informatiewaarde en kenniswinst van onderzoek naar gelijk(w)aardige vindplaatsen kan significant van elkaar verschillen. Gevolg is dat niet alle rapportages in dezelfde mate bruikbaar zijn voor synthetiserend onderzoek. Daarbij lijkt geen evenredig verband te bestaan tussen het soort onderzoek (proefsleuvenonderzoek, opgraving), de omvang van onderzoek en de inhoudelijke kwaliteit.

Deze verschillen resulteren potentieel in lokale/regionale biases: de onevenredige geografische verspreiding van hoogkwalitatief en goed bruikbaar onderzoek. Waar sommige gemeentes of regio's structureel rapportages van hoge kwaliteit afleveren, blijven andere duidelijk achter. Een van de syntheseschrijvers noemt hier het 'Zutphen-effect', daarbij verwijzend naar de hoge kwaliteit van de basisrapportages die door deze gemeentelijke dienst worden gepubliceerd. Een andere onderzoeker verwijst naar de grote verschillen tussen regio's in het Nederlandse rivieren- en kustgebied wat betreft de aan- of afwezigheid van een degelijke en consistente archeologische infrastructuur, inclusief sturing vanuit een samenhangende onderzoeksagenda.

Er is behoefte aan meer inzicht in de factoren en omstandigheden die de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek en rapportages bepalen, zowel op het niveau van het individuele onderzoek als op het niveau van de gemeentelijke of regionale organisatie.

“In short, the picture emerging when it comes to the ‘added value’ of these interventions is mixed. [...] Also, in several areas along the Limes and the coast, concerted efforts have been made to integrate individual developer-funded surveys and excavations, into regional research plans for the Roman period. Where this occurred, quality of reporting is better, results seem to improve and real progress on the archaeology of the Limes is made. Good examples mentioned before are Nijmegen, the Leidsche Rijn area west of Utrecht, and the The Hague agglomeration. In these cases, local government has taken a keen interest and invested strongly in a consistent archaeological infrastructure. In other places, such as Valkenburg, Woerden, Leiden-Roomburg and Voorburg, extra focus in regard to archaeological content has at times been integrated into large-scale building plans on and around Roman sites, listed as archaeological monuments. This kind of question-based research, with clear positive effects on the drafting of individual research plans and the deployment of specialists in the field, may in our opinion serve as a model for other areas in the coming years.”

Hessing/Vos/Van Ginkel 2021, 236.

Rapportage: methodologie

Een van de syntheseschrijvers benoemt dat gemaakte keuzes en ingezette methodes soms niet goed worden beschreven en beargumenteerd in rapportages. Om de resultaten goed op waarde te kunnen schatten is dat echter van groot belang. Ook in bredere zin bestaat er onvoldoende aandacht voor onderzoeksmethodologie, zo stelt een andere syntheseschrijver. In de Malta-praktijk ligt de focus vaak sterk op de uitvoering van het veldwerk, waarbij er te weinig kritisch wordt nagedacht over de manier waarop het onderzoek wordt ingericht en vormgegeven om tot de gewenste onderzoeksresultaten te komen. Welke onderzoeksmethodes en -technieken worden ingezet voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen, welke criteria worden gebruikt voor vergelijkend onderzoek? Het verdient aanbeveling om in programma's van eisen meer aandacht te besteden aan het goed beschrijven van de methodologie, altijd op maat ontworpen in relatie tot de onderzoeksvragen.

Rapportage: compleetheid en detailniveau

De compleetheid en het detailniveau van (gegevens in) rapporten schiet soms te kort. Dat heeft gevolgen voor de bruikbaarheid van deze rapporten voor synthetiserend onderzoek. Soms ontbreken gegevens over de (spoor)context van vondsten, over de datering van structuren of vondsten, over de verbranding(sgraad) van vondstmateriaal of wordt de samenstelling van vondstassemblages/materiaaldepots niet compleet weergegeven. Vooral voor de meer specialistische syntheses, zoals die over ambachten en speciale depositiepraktijken, kan dergelijke detailinformatie van groot belang zijn.¹⁰

¹⁰ Zie Habermehl 2022; Blonk-van den Bercken/Verhoeven/Van Londen/Oudhof/Overmars/Lobbes 2020.

Rapportage: het gebruik van specifieke terminologie

Het correcte en kritische gebruik van terminologie laat soms te wensen over. In sommige rapporten zijn te algemene, niet-specifieke termen gebruikt. Daardoor zijn specifieke thema's niet goed 'zichtbaar' en 'vindbaar' in rapporten en kunnen onderzoeksgegevens niet optimaal bijdragen aan bredere kenniswinst. Dat geldt in het bijzonder voor de meer specialistische onderzoeksthema's.¹¹

Het is van belang dat archeologische fenomenen en interpretaties specifiek worden benoemd, met specifieke terminologie. Paraplutermen en niet-specifieke termen moeten worden vermeden. Ook als interpretaties (nog) hypothetisch zijn moeten zij wel concreet worden benoemd, zodat zij optimaal kunnen bijdragen aan verder (synthetiserend) onderzoek.

“Regelmatig zijn opgravers terughoudend met het benoemen (en interpreteren) van depots als ‘ritueel’ en wordt er (om die reden) geen expliciete aandacht besteed aan (mogelijke) speciale depots. [...] Het expliciet als zodanig benoemen, beschrijven en interpreteren van (mogelijke) speciale de-pots kan ervoor zorgen dat de resultaten van individuele onderzoeken beter bijdragen aan de bredere studie naar depositiepraktijken. Als het blijft bij terloopse, algemene opmerkingen of voorzichtig suggesties dan is dat veel lastiger. Het is onzes inziens van belang dat de complexiteit van de thematiek er niet voor zorgt dat (mogelijke) speciale depots onder de radar blijven en daardoor niet bij kunnen dragen aan het onderzoek naar deze thematiek.”

Habermehl 2022, 284

Rapportage: synthese

De syntheseschrijvers benoemen dat syntheses in standaardrapporten onder druk staan door beperkingen van tijd en geld. Het in samenhang bediscussiëren van alle (deel)resultaten en het contextualiseren van die resultaten verdient meer aandacht. Ook moeten de resultaten van voorgaand archeologisch onderzoek beter worden geïntegreerd.

De vindbaarheid, beschikbaarheid en doorzoekbaarheid van onderzoeksresultaten (+)

Het gebruik van onderzoeksresultaten begint bij het kunnen vinden ervan. Het is belangrijk om de juiste gegevens en rapporten op efficiënte wijze boven tafel te krijgen, in relatie tot de relevante onderzoeksperiode(s), regio's of onderzoeksthema's. De vindbaarheid en beschikbaarheid van rapporten en onderzoeksresultaten laat echter te wensen over, zo benoemen verschillende syntheseschrijvers. Dat geldt ook voor het doorzoeken van onderzoeksgegevens op basis van inhoudelijke criteria (periode, vondstcategorie, interpretatie).

Niet alle rapporten zijn even goed toegankelijk en digitaal beschikbaar, ook bij persoonlijke navraag. In een van de syntheses wordt vermeld dat voor bijna een derde van de Archis Zaak-id's geen rapport beschikbaar was (zie onderstaand citaat).

De systemen Archis en DANSeasy/Data Station schieten op sommige punten tekort. Zij zijn op dit moment niet goed geschikt voor betrouwbare datamining, zo stellen de syntheseschrijvers. Soms ontbreken essentiële gegevens, waaronder (specifieke) datering, locatie, sitetype, of vondstinformatie. Ook ontbreken samenvattingen van de onderzoeksresultaten en is de link tussen Archis en DANSeasy/Data Station te zwak (geen link via Archis Zaak-id).

¹¹ Zie in dit geval de syntheses over ambachten (Blonk-van den Bercken/Verhoeven/Van Londen/Oudhof/Overmars/Lobbes 2020) en speciale depots (Habermehl 2022).

Het bevragen van Archis (en/of DANSeasy/Data Station) op basis van archeologisch-inhoudelijke criteria levert veelal incomplete, incorrecte, te weinig specifieke en/of onbetrouwbare resultaten op. Gevolg is dat de bruikbaarheid van Archis als zoekinstrument én als analytisch instrument beperkt is.

Het succesvol gebruik van Archis (als registratiesysteem én als analyse-instrument) valt of staat bij de kwaliteit van invoer. Te vaak zijn onderzoeksgegevens incompleet of te weinig precies ingevoerd. Ook vertonen literatuurverwijzingen regelmatig de nodige variatie, wat hun vindbaarheid vermindert. Er lijkt een te grote vrijblijvendheid te bestaan bij de invoer van Archis. Deze invoer lijkt binnen archeologische projecten te vaak een sluitpost te zijn, waaraan onvoldoende aandacht wordt besteed.

Er is behoefte aan een meer structurele, specifieke, complete en gestandaardiseerde invoer van Archis. Als aanbeveling opperen de syntheseschrijvers om de invoer van Archis gebruiksvriendelijker te maken, maar tegelijkertijd ook minder vrijblijvend (bijvoorbeeld door middel van verplichte velden, verplichte keuzes). Ook is er behoefte aan controle op de invoer van Archis. Verder verdient de invoer van Archis meer aandacht en prioriteit van archeologen. Zij zouden zich meer bewust moeten zijn van het belang van een systeem als Archis. De correcte en complete invoer van gegevens is essentieel voor de verbetering van de mogelijkheden voor datamining en synthetiserend onderzoek.

“In terms of data quality, it should be noted that the availability of reports can be improved. A considerable amount of data was simply not retrievable. There were no archived reports available for 30.4% of ARCHIS case-identification numbers (published by commercial firms or municipalities) leading to a possible bias in the collected data.”

Fischer/Van Londen/Blonk-van den Bercken/Visser/Renes 2021, 210

“We even may have missed certain military finds, military-related features or interpretations featuring in these reports, because they had not been recorded in the above-mentioned systems [Archis, DANS Easy/DH] nor in the report titles or abstracts, and were therefore missed by our team of authors.”

Hessing/Vos/Van Ginkel 2021, 235

Maatwerk, geen standaard werk (+)

Verschillende syntheseschrijvers benoemen het belang van maatwerk bij onderzoek en rapportage. Het gevaar van (te veel) standaardisering is dat er geen ruimte over blijft voor keuzes, voor vernieuwing, voor experiment of voor verdieping. Ook kan het leiden tot het niet-kritisch reproduceren van onderzoek ‘conform de standaard’ en tot ‘overvraging’ van onderzoek. Soms zijn onderzoeksvragen (nog) niet relevant om te stellen of passen zij niet bij het karakter of de omvang van het onderzoek.

Er is behoefte aan maatwerk, geen standaard werk. Hoe het (veld)onderzoek wordt ingericht, welke methodes er worden ingezet en op welke wijze de resultaten worden gerapporteerd zou moeten afhangen van een gedegen, op maat gemaakt, vraaggestuurd onderzoeksplan. Binnen het onderzoek (of de vindplaats) moet kritisch worden gekeken aan welke kennis er behoefte is en hoe de gewenste kenniswinst kan worden gemaximaliseerd. Daarbij moet ruimte zijn om keuzes te maken, uiteraard inhoudelijk beargumenteerd. Een van de syntheseschrijvers benadrukt: het doel van archeologisch onderzoek is kenniswinst, niet het voldoen aan de in de KNA beschreven regels.

Bij het opstellen van een onderzoeksplan is overleg nodig tussen de verschillende betrokken partijen: de onderzoekers, de initiatiefnemers, het bevoegd gezag, en ook de toekomstige gebruikers. Zo kunnen de wensen en doelen van het onderzoek in samenspraak worden bepaald. Een van de syntheschrijvers benadrukt dat het steeds belangrijker zal worden hoe onderzoeksthema's op lokaal niveau kunnen bijdragen aan identiteit en verbinding met het verleden. Daarbij wordt verwezen naar het verdrag van Faro ('De Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving').

De aanbeveling luidt: evalueer het standaardrapport. Voldoet de (standaard)wijze waarop het huidige rapport (en het onderzoek in bredere zin) is ingericht (nog) wel aan de wensen en eisen van de huidige archeologie? Bieden deze rapporten wel de output, de kenniswinst, die de archeologische wetenschap, maar ook de bredere samenleving wenst?

“Reflectie en evaluatie kan zorgen voor een concreet verhaal over erfgoed, betere vraagstellingen en adequater onderzoek (maatwerk in plaats van standaard aanpak). Dat helpt als belangenafweging van verschillende omgevingscondities een steeds grotere rol gaat spelen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Daarbij zal het in de toekomst ook steeds belangrijker worden wat de interesses zijn van de (lokale) gemeenschap en welke thema's op lokaal niveau kunnen bijdragen aan identiteit en verbinding met het verleden.”

Müller/Dijkstra 2022, 267

Samenhang en integratie van onderzoek (+)

Samenhang en integratie zijn van groot belang voor het onderzoeksproces in het algemeen, maar zeker ook voor de rapportages waarin de onderzoeksresultaten zijn gepresenteerd. In sommige onderzoeken en rapportages leiden fragmentatie en versnippering tot een lagere inhoudelijke kwaliteit, tot minder kenniswinst en tot afnemende bruikbaarheid van rapporten. Een voorbeeld is de soms gebrekkige onderlinge samenhang van (specialistische) deelonderzoeken en de gebrekkige integratie van deelonderzoeken in een overkoepelende synthese. Een ander voorbeeld is de fragmentatie van onderzoek binnen samenhangende vindplaatsen, dan wel binnen microregio's. De betrokkenheid van (soms vele) verschillende archeologische uitvoerders staat optimale integratie van onderzoeksresultaten -en dus optimale kenniswinst- in de weg.

Om meer samenhang en integratie te bereiken is er behoefte aan op maat ontworpen, vraaggestuurd onderzoek. Relevante en passende onderzoeksvragen bieden inhoudelijk richting aan het onderzoek, waarbij de verschillende deelstudies op samenhangende wijze kunnen bijdragen aan hun beantwoording. Binnen individuele onderzoeken is er behoefte aan meer samenwerking, overleg en discussie tussen de verschillende betrokken onderzoekers en specialisten. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de projectleider, die deze samenwerking en samenhang moet faciliteren en stimuleren. Verder is er behoefte aan betere integratie van eerder onderzoek. Niet alleen de kennis die daaruit is opgedaan, maar ook de hypothesen en aangescherpte onderzoeksvragen die zijn geformuleerd. Eisen aan integratie, samenwerking en synthese zouden moeten worden vastgelegd in het programma van eisen. Aan bevoegde gezagen de taak om er op toe te zien dat uitvoerders ook daadwerkelijk aan deze eisen voldoen.

“Voor de presentatie en analyse van gegevens omtrent speciale depositiepraktijken is samenhang van groot belang. Regelmatig zijn gegevens en interpretaties/discussies nogal gefragmenteerd weergegeven binnen rapportages. Het komt meer dan eens voor dat specifieke specialisten wel expliciete aandacht besteden aan speciale depositiepraktijken, terwijl die thematiek dan verder niet meer aan bod komt in een breder kader. Zo kan het zijn dat speciaal gedeponeerd aardewerk als zo danig wordt herkend en beschreven, terwijl de slijpsteen en de fibula uit hetzelfde depot niet apart worden beschreven in de respectievelijke specialistische hoofdstukken. Door speciale depots niet integraal, compleet en in samenhang te presenteren gaat informatie verloren en wordt de vindbaarheid van speciale depots beperkt.”

Habermehl 2022, 285

De inzet van (science-based) specialistisch onderzoek (+)

Verschillende syntheseschrijvers benoemen dat specialistische analyses en methoden (waaronder science-based onderzoek)¹² beter moeten worden ingezet en geïntegreerd in toekomstig onderzoek. Daarbij is het essentieel dat deze inzet is gebaseerd op relevante onderzoeksvragen en wordt uitgevoerd vanuit een systematische monsterstrategie. Soms resulteren te beperkte, te weinig systematische verzamelwijzen en/of monsterstrategieën tot biases in de data, zo benadrukken verschillende onderzoekers. Er is behoefte aan kritische bemonstering, waarbij goed naar de context van het monster wordt gekeken en wordt nagedacht over de te kiezen monsterstrategie, verzamelstrategie of zeefstrategie. Daarbij moeten biases zoveel mogelijk worden voorkomen.

De aanbeveling is om (science-based) specialistisch onderzoek meer sturing te geven in onderzoeksagenda's en programma's van eisen. Het is belangrijk dat specialistische onderzoeksmethodes nader worden gespecificeerd en geoperationaliseerd, steeds in relatie tot onderzoeksthema's en onderzoeksvragen. Daarbij hoort een duidelijke, passende en systematische monsterstrategie, verzamelstrategie of zeefstrategie. Ook in kleinschaliger onderzoek kan hiermee waardevolle kenniswinst worden behaald.

“In the evidence that we have assembled the taking of strategic samples to analyse for pollen, micro morphology, or phosphates, is rarely undertaken in Dutch urban archaeology.” [...] The reconstruction of urban farming requires a strategic approach, and the implementation of a detailed sampling strategy. Traces of agricultural activities are often hidden in very common and unspectacular archaeological contexts in the form of improved soils, ditches, pits, small outhouses and the stockpiling of dung. [...] In order to fully comprehend evidence for urban farming both intra and extra mural contexts need to be systematically sampled.”

Fischer/Van Londen/Blonk-van den Bercken/Visser/Renes 2021, 211-212

¹² De geïnterviewde onderzoekers noemen hier onder meer de analyse van metaalslakken, de gebruikssporenanalyse van stenen artefacten of bewerkt bot, micromorfologisch onderzoek, fosfaatonderzoek, residu-analyses op aardewerk, de analyse van visresten, chemische herkomstbepaling, de analyse van insecten en parasieten, diatomeeënonderzoek, slijpplatenonderzoek van aardewerk en de analyse van nietig afval (zoals hamerslag en leerresten).

“Het toepassen van science-based materiaalonderzoek moet vaker plaatsvinden. Daarbij moet worden gericht op het herkennen van ambachten, of het plaatsen van indicatoren in de correcte fase van het productieproces. Dit geldt bijvoorbeeld voor metaalslakken. Onderzoek van smeltkroezen en gietmallen kan vaak uitsluitsel geven over het soort metaal dat is verwerkt. Ander specialistisch materiaalonderzoek betreft de analyse van gebruikssporen op bewerkt bot om aanwijzingen te vinden voor het gebruik van het object als gereedschap.”

Blonk-van den Bercken/Verhoeven/Van Londen/Oudhof/Overmars/Lobbes 2020, 52.

Meer focus op het onbekende (+)

Enkele syntheseschrijvers benoemen dat de focus van onderzoek soms te veel ligt op de plaatsen, complextypen en structuren die we al kennen. Er is juist ook behoefte aan onderzoek naar het onbekende, naar de (onbebouwde) ruimte tussen die al bekende ‘plekken’, naar zones aan de periferie en naar andere complextypes. Een van de onderzoekers wijst in dit verband ook op de zelfbevestigende werking van verwachtingsmodellen. Juist de locaties met grote vondstdichtheden en/of hoge verwachtingen worden geselecteerd en vervolgens intensief onderzocht, waarmee bestaande verwachtingen worden bevestigd. De aanbeveling is om meer aandacht te besteden aan plekken en complextypen die normaliter buiten de verwachtingsmodellen vallen.

“Indien archeologische verwachtingsmodellen onzorgvuldig worden gebruikt voor het maken van beleidskaders dreigt een cirkelredenering. Namelijk dat enkel complextypen met detecteerbare archeologische kenmerken worden geprospecteerd, waarmee de verwachting wordt bevestigd en alleen complextypen worden gevonden die werden verwacht. Vaak zijn dat nederzettingsterreinen. Er zijn echter ook over andere complextypen veel interessante vragen te stellen. Als deze buiten de verwachtingsmodellen ‘vallen’ en dus enkel als toevalsvondst of als bijvangst aan het licht komen, is het binnen het AMZ-systeem lastig om kenniswinst te verwezenlijken voor deze specifieke complextypen.”

Müller/Dijkstra 2022, 18

Kritische, onderzoekende houding en werkwijze

Enkele syntheseschrijvers wijzen er op dat het bij archeologen en specialisten soms ontbreekt aan een kritische, onderzoekende en wetenschappelijke houding en werkwijze. Hypotheses worden soms kritiekloos overgenomen zonder dat deze nader worden bevestigd of getoetst. Daarmee ontstaat het gevaar op cirkelredeneringen, waarbij aanvankelijke suggesties al snel worden overgenomen als vastgestelde feiten. Het is van belang dat in het onderzoek en rapport kritisch en onderzoekend te werk wordt gegaan. Ook is een reflexieve houding gewenst, waarbij onderzoekers bewust zijn van de eigen (impliciete) aannames in het onderzoek.

“The assumption that rural activities did not take place in inner-town areas can mean that archaeologists fail to search for possible indicators, which in turn leads to an absence of data, and circular reasoning.” [...] “More reflexive thinking and flexibility is therefore needed in the design and implementation of urban archaeological investigations.”

Fischer/Van Londen/Blonk-van den Bercken/Visser/Renes 2021, 210, 212

Het belang van absolute dateringen

Soms worden vindplaatsen te ruim gedateerd omdat er te weinig absolute dateringen zijn uitgevoerd. Dat beperkt mogelijk de potentie van deze vindplaatsen voor kenniswinst over specifieke perioden. Te algemene dateringen leiden tot problemen bij het reconstrueren van landschaps- of bewoningsgeschiedenissen. De aanbeveling is om vindplaatsen zo nauwkeurig mogelijk te dateren op basis van absolute dateringsmethoden, ook bij kleine opgravingen. Het vaker laten uitvoeren van absolute dateringen maakt het mogelijk om een goed chronologisch raamwerk te bouwen, waardoor archeologische ontwikkelingen veel beter gereconstrueerd en geduid kunnen worden.

Het belang van interdisciplinaire samenwerking

Verscheidende syntheseschrijvers benadrukken het belang van en de behoefte aan interdisciplinaire samenwerking. Het gaat dan bijvoorbeeld om de samen- en wisselwerking tussen de archeologie en verschillende specialistische vakgebieden, maar ook tussen archeologische, historische en (historisch-) geografische disciplines. Zulke samenwerkingen resulteren in meer complete, complexe en genuanceerde verklaringsmodellen.

Het verdient allereerst aanbeveling om interdisciplinaire samenwerking te verankeren in goed ontworpen onderzoeksplannen, de programma's van eisen. Vervolgens moet tijdens het evaluatiemoment (na afronding veldwerk) kritisch worden geëvalueerd welke onderzoekers uit welke disciplines een plek zouden moeten krijgen in het onderzoek.

4.3 *interpretaties*

Bovenstaande waarnemingen zijn direct gebaseerd op de rapporten zelf. Daarnaast zijn er in de syntheses en tijdens de interviews ook waardevolle aandachtspunten en aanbevelingen geformuleerd die het niveau van de rapporten overstijgen. Het gaat dan om bredere visies die veelal betrekking hebben op achterliggende factoren die van invloed zijn op de inhoudelijke kwaliteit van Malta-onderzoek. Deze aandachtspunten worden hier gepresenteerd als 'interpretaties'. Zij zijn gebaseerd op de ruime ervaring van de geïnterviewde onderzoekers binnen het archeologische werkveld.

Investeer in mensen: archeologen als kenniswerkers (+)

Een van de syntheseschrijvers benadrukt dat archeologen zouden moeten worden beschouwd en behandeld als kenniswerkers. De verwerving en 'productie' van kennis staat centraal in hun werk. Om archeologen als kenniswerkers te laten ontwikkelen is opleiding van groot belang. Investeren in onderzoek betekent investeren in mensen, zo stelt een van de syntheseschrijvers. In het huidige archeologische werkveld bestaat te weinig aandacht voor de ontwikkeling van archeologen als kenniswerkers. Om die ontwikkeling te faciliteren en stimuleren is, ook na afronding van de studie, aandacht nodig voor opleiding en kennisverwerving. Een goede manier om te ontwikkelen en bovendien opgebouwde kennis en kunde over te dragen is de meester-gezel-relatie, waarbij een ervaren archeoloog een junior collega

begeleid in de ontwikkeling.

Het is ook van belang dat archeologen zich als kenniswerkers gedragen. Dat betekent dat zij hun eigen (kennis)beperkingen moeten kennen, en daar ook naar moeten handelen. Voor goed onderzoek is er behoefte aan passende, relevante kennis en kunde. In de praktijk worden archeologen regelmatig allround ingezet, waarbij de kennis en kunde van de archeoloog niet goed aansluiten op het onderzoek. Dat heeft potentieel negatieve gevolgen voor de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek.

Behoeftte aan een meer gedifferentieerd systeem (+)

Verschillende onderzoekers wijzen op de behoefte aan een meer gedifferentieerd archeologisch systeem, waarin duidelijker onderscheid wordt gemaakt tussen verkennend onderzoek enerzijds (gericht op het verkennen, inventariseren of waarderen van het archeologisch bodemarchief) en gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) anderzijds.¹³ Voor de laatstgenoemde categorie onderzoek zou een wetenschappelijke aanpak centraal moeten staan, inclusief een gedegen, op maat gemaakt onderzoeksplan (ofwel 'research-based PVE'). Voor het grootschaliger gravend onderzoek zou de tweejaarstermijn moeten worden verruimd of losgelaten. Deze termijn leidt tot extra druk op de onderzoekers en het onderzoek, met potentieel negatieve gevolgen voor de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek.

De gevolgen van fragmentatie. Behoeftte aan continuïteit, samenhang, samenwerking en uitwisseling (+)

In de afgelopen decennia is de infrastructuur van het Nederlandse archeologische onderzoek steeds verder versnipperd geraakt, zo stellen verschillende syntheseschrijvers. Er is behoefte aan meer continuïteit, meer samenhang, meer samenwerking en meer uitwisseling in het archeologische werkveld en binnen het archeologische onderzoeksproces. Die behoefte speelt op verschillende niveaus. Zo is er hierboven al gewezen op de behoefte aan samenhang en integratie binnen individuele onderzoeken en rapporten.

Maar ook op hoger niveau is er sprake van fragmentatie. Zo is de archeologische monumentenzorg en Malta-praktijk gestructureerd op basis van verschillende processtappen (zie hoofdstuk 2), van aanbesteding en programma van eisen tot de definitieve rapportage van het onderzoek. In de huidige Malta-praktijk bestaat er te weinig samenhang en continuïteit tussen de verschillende processtappen, zo stelt een van de syntheseschrijvers. Voor goed, samenhangend onderzoek is voortdurende verbinding en kritische terugkoppeling nodig tussen de verschillende onderzoeksfases. Op die manier kunnen -wanneer nodig- onderzoeksvragen, methodes, analyses en rapportages gedurende het proces worden bijgestuurd.

Fragmentatie is ook zichtbaar in de soms gebrekkige lokale of regionale continuïteit en kennisopbouw. Onderzoeken op dezelfde vindplaatsen of binnen een microregio worden veelal uitgevoerd door verschillende partijen, zonder dat daarbij voldoende sprake is van overkoepelende kaders, afstemming, continuïteit van kennis en kunde, kennisopbouw en synthese. Verschillen in aanpak, methodologie en expertise beperken de samenhang, de continuïteit, de vergelijkbaarheid en per saldo de kwaliteit van onderzoek. Er is behoefte aan kennisopbouw, continuïteit en sturing in de regio. Dat kan deels worden bereikt door middel van samenhangende onderzoeksagenda's en (overkoepelende) onderzoeksplannen. Anderzijds is ook de inzet van regio-archeologen met een sterk inhoudelijke taakstelling van groot belang.

Een derde punt betreft het gebrek aan samenhang, samenwerking en uitwisseling binnen de archeologische beroepsgroep. "Er is behoefte aan samenwerking, niet aan concurrentie", concludeert een van de onderzoekers. Ook is het belangrijk dat de archeologische beroepsgroep collectief nadenkt over een gedeelde missie. Wat is in de kern de doelstelling van archeologisch onderzoek, wat is de taak van de archeoloog? Het ontbreken van een overkoepelend archeologisch gremium, een beroepsvereniging, is in dit licht een groot gemis. Een van de syntheseschrijvers verwijst voor een goed voorbeeld naar de Engel-

¹³ Zie ook Bazelmans/Hessing/Kolen 2023, waarin deze suggestie ook wordt beschreven.

se beroepsvereniging Chartered Institute for Archaeologists (CIfA), inclusief *mission statement* en een *code of conduct*, waarin gedeelde beroepsethische principes worden vastgelegd.¹⁴ Vanuit een dergelijk platform zou vervolgens ook de archeologische kwaliteitszorg (opnieuw) kunnen worden vormgegeven (zie verder onder ‘zorgen over kwaliteitszorg’, hieronder). Bovendien kan een beroepsvereniging dienen als platform voor kennisuitwisseling, internationalisering en samenwerking tussen alle partijen die een rol spelen in de hedendaagse archeologische praktijk, waaronder initiatiefnemers, bevoegde gezagen, onderzoekers, specialisten en universiteiten.

“More in general, decentralization of archaeological curatorship has led to a loss of focus when it comes to specific research questions and the need to integrate newly gained insights in future projects.”

Hessing/Vos/Van Ginkel 2021, 9

De kwaliteit van het Programma van Eisen (PvE) (+)

Verscheidende onderzoekers benadrukken het belang van het programma van eisen als instrument voor de inhoudelijke kwaliteitsborging van onderzoek. Het is in dit document dat een goed samenhangend, uitgewerkt en vraaggestuurd onderzoek moet worden vormgegeven. Het bevat onder meer de relevante onderzoeksvragen, een passende methodologie, werkwijze en strategie en (de minimale eisen voor) een op maat samengesteld onderzoeksteam. Zeker ook hier moet maatwerk moet worden geleverd, geen standaardwerk. Programma’s van eisen voor gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) zouden moeten worden opgesteld als wetenschappelijke onderzoeksplannen, meer dan als een bestek vanuit een planologische doelstelling.¹⁵

Het programma van eisen is een van de onderdelen van het totale onderzoeksproces. Zoals hierboven al is benadrukt behoeft goed onderzoek voortdurende kritische reflectie en terugkoppeling tussen de verschillende onderzoeksfases. Onderzoek en onderzoeksplan moeten gedurende het proces zo nodig inhoudelijk of organisatorisch kunnen worden bijgestuurd of aangescherpt.

Zorgen om de kwaliteitszorg: wat is kwaliteit?

Enkele syntheseschrijvers verwoordden hun zorgen over het Nederlandse archeologische kwaliteitszorgsysteem. In de huidige Malta-praktijk wordt de KNA gehanteerd als ultieme norm voor onderzoek. Echter, de KNA gaat over proceskwaliteit, niet over inhoudelijke onderzoekskwaliteit of kenniswinst. Daarmee raakt de KNA niet aan dat wat de kern van archeologie zou moeten zijn, zo concluderen de syntheseschrijvers. Er is behoefte aan herziening van de huidige kwaliteitszorg.

Een herzien kwaliteitszorgsysteem zou van, door en voor archeologen moeten zijn. Hierboven is al geopperd om de kwaliteitszorg te organiseren vanuit een beroepsvereniging, zodat deze vanuit de beroepsgroep zelf kan worden vormgegeven en beheerd. In dat licht is er ook behoefte aan kritische reflectie en discussie binnen de beroepsgroep; wat is kwaliteit en hoe kan deze optimaal worden geborgd? Zoals een van de syntheseschrijvers het verwoordt: “De meeste rapporten zullen heus voldoen aan de geldende normen (KNA), maar zijn het daarmee ook producten die wij als archeologische beroepsgroep wensen?”

¹⁴ Zie ook Bazelmans/Hessing/Kolen 2023, waarin deze suggestie wordt beschreven.

¹⁵ Een van de onderzoekers verwijst in dit licht naar de Engelse WSI, de *Written Scheme of Investigation*.

Het belang van evaluatie en kritische reflectie

Archeologen zouden beter gebruik moeten maken van evaluatiemomenten, zo suggereren enkele syntheseschrijvers. Allereerst gaat het om de evaluatiefase na afronding van het veldwerk. Dit is een belangrijk moment van kritische reflectie, een moment om het onderzoek bij te sturen, de onderzoeksvragen en methodologie aan te scherpen, budgetten te herschikken en zo nodig nieuwe onderzoekers bij het team te voegen. De evaluatiefase is -misschien nog wel meer dan het programma van eisen - hét moment om inhoudelijk gemotiveerde keuzes te maken in het onderzoek. Ook hier geldt dus: geen standaardwerk, maar maatwerk.

Een ander belangrijk moment van evaluatie is dat na afronding van het complete onderzoek. Ook van dit moment zou beter gebruik moeten worden gemaakt, zo benadrukt een van de syntheseschrijvers. Er is behoefte aan meer kritische reflectie op onderzoek en onderzoeksproces. Wat kunnen we leren van de opgedane ervaringen; de successen, maar ook de fouten? Zo kunnen selectiekaders voor toekomstig onderzoek worden verbeterd, kunnen keuzes, onderzoeksvragen en methodes worden geëvalueerd en aangescherpt. Tot de centrale evaluatievragen zouden kunnen behoren: Heeft het onderzoek bijgedragen aan kenniswinst en in welke vorm? Op welke schaal (nationaal, provinciaal of lokaal) is nieuwe kennis vergaard of zijn bestaande modellen bevestigd of aangepast? Welke stappen kunnen worden genomen voor meer gerichte vraagstellingen en uitwerking? Welke acties kunnen bijdragen aan burgerparticipatie?

De rol van het bevoegd gezag

Er is behoefte aan een sterkere regierol voor bevoegde gezagen in relatie tot de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek. In sommige regio's en gemeentes is er gebrek aan een degelijke archeologische infrastructuur. Daarmee is er tegelijk ook gebrek aan continuïteit van archeologische-inhoudelijke sturing, begeleiding, controle en kennis(opbouw). Als begeleiding en toezicht ontbreken bij aanbestedingen, programma's van eisen en rapporten dan kan de (inhoudelijke) kwaliteit van onderzoek niet worden geborgd, zeker niet in een sterk competitieve markt.

Aandacht voor de (inhoudelijke) kwaliteit van onderzoek bij aanbestedingen

Er is behoefte aan zorgvuldiger aanbesteding van archeologisch onderzoek, met meer aandacht voor inhoudelijke kwaliteit van onderzoek. Met alleen de KNA als (procedurele) kwaliteitsnorm is het maar de vraag of een hogere onderzoekskwaliteit haalbaar is, zo stelt een van de syntheseschrijvers. Hier is een regierol weggelegd voor de bevoegde overheid (zie bovenstaand punt over de rol van het bevoegd gezag).

Controle en inspectie op inhoudelijke kwaliteit

Controle, toetsing en inspectie zijn van groot belang voor de borging van de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek. In de huidige praktijk schieten deze controle en inspectie echter tekort, zo concluderen verschillende syntheseschrijvers. Er is behoefte aan betere en meer complexe toetsing op inhoudelijke kwaliteit. Eerder werd al benadrukt dat de KNA de processen goed beschrijft, maar dat de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek niet is geborgd in deze kwaliteitsnorm. Bovendien is er behoefte aan discussie over inhoudelijke kwaliteit en hoe daarop te toetsen.¹⁶

¹⁶ Zie ook Bazelmans/Hessing/Kolen 2023.

Archeologisch onderzoek van het horreum van de villa te Voerendaal-Ten Hove, midden jaren '80. Foto: RCE.

Onderzoeksagenda's: aanscherpen, updaten, integreren

De huidige NOaA is niet voldoende geïntegreerd in de Malta-praktijk, zo stelt een van de onderzoekers. De betreffende onderzoeksvragen zijn (deels) te algemeen, te breed en worden vaak plichtmatig in programma's van eisen opgenomen, zonder dat zij werkelijk op goed doordachte wijze worden geïntegreerd in onderzoeksplannen (programma's van eisen). Wederom wordt gewezen op het belang van maatwerk: passende onderzoeksvragen met passende onderzoeksmethodes.

Verschillende onderzoekers wijzen op het belang van het voortdurend aanscherpen en updaten van onderzoeksagenda's. Hiervoor zijn terugkoppeling en reflectie essentieel. Welke vragen zijn relevant, welke keuzes horen daarbij en welke werkwijze? En waar moet de focus van toekomstig onderzoek liggen? Een aanbeveling luidt om ook onderzoeksagenda's vorm te geven en te beheren binnen een (nog op te richten) beroepsvereniging. Op die manier kan zo'n document zich ontwikkelen tot een onderzoeksagenda van, door en voor archeologen.

5 Analyse

In de vijf bestudeerde syntheses en tijdens de gesprekken met zes van de syntheseschrijvers is een aantal kritische waarnemingen, aandachtspunten en aanbevelingen naar voren gebracht. In het vorige hoofdstuk zijn zij puntsgewijs beschreven. In dit hoofdstuk worden de resultaten gezien vanuit een breder perspectief en worden de belangrijkste lijnen geïdentificeerd.

5.1 *Onderzoeksresultaten van wisselende kwaliteit: behoefte aan reflectie*

In het eerste deel van dit onderzoek (2019) werd al benadrukt dat in het huidige Malta-bestel een grote hoeveelheid archeologische gegevens wordt gegenereerd. Archeologische vindplaatsen worden succesvol gelokaliseerd, gewaardeerd en zo nodig opgegraven, waarna de resultaten worden vastgelegd in basisrapportages. Wat dat betreft kan worden geconcludeerd dat het bestel goed functioneert. Deze conclusies zijn in 2023 nog steeds geldig. Met het programma 'Oogst voor Malta' en voorgaande programma's is de veelheid aan gegevens benut voor bredere wetenschappelijke kennisvorming en daarmee heeft ook de interpretatie/synthese-schakel van de AMZ-cyclus vorm gekregen.

In het eerste onderzoek werd ook vastgesteld dat de Malta-archeologie over het geheel gezien onderzoeksresultaten van voldoende kwaliteit levert, maar dat de kwaliteit en bruikbaarheid van die onderzoeksresultaten (gepresenteerd in standaardrapporten) sterk wisselend is. Ook hier sluit het aanvullende onderzoek naadloos aan bij het eerste. Met name de inhoudelijk sterkere rapporten lenen zich goed voor gebruik in synthetiserende studies, maar de sterk variërende inhoudelijke kwaliteit van veel andere rapporten heeft negatieve gevolgen voor de scope, diepgang en omvang van dat onderzoek. Bovendien veroorzaken deze kwaliteitsverschillen biases in de onderzoeksresultaten. Het verdient aanbeveling om nader kritisch te reflecteren op deze significante kwaliteitsverschillen. Door welke factoren en omstandigheden komen deze verschillen tot stand en wat kunnen we daarvan leren?

5.2 *Fragmentatie en versnippering*

Een waarneming die in dit aanvullende onderzoek steeds terugkeert heeft betrekking op de fragmentatie, versnippering en het gebrek aan continuïteit die de onderzoekers waarnemen op verschillende 'niveaus' van de huidige Malta-praktijk. Er is sprake van:

- fragmentatie binnen individuele onderzoeken als gevolg van gebrekkige integratie en synthese van (specialistische) deelonderzoeken
- fragmentatie van onderzoek binnen samenhangende vindplaatsen of (micro)regio's door de betrokkenheid van (soms vele) verschillende uitvoerende partijen en actoren
- gebrek aan continuïteit, kennisopbouw en een consistente archeologische infrastructuur in sommige gemeentes en regio's
- fragmentatie binnen de archeologisch monumentenzorg door gebrekkige continuïteit en terugkoppeling tussen de verschillende processtappen (zie hoofdstuk 2)
- gebrek aan samenwerking, uitwisseling en discussie binnen de archeologische beroepsgroep

De beschreven fragmentatie en versnippering hebben potentieel negatieve gevolgen voor de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek. Voor goed onderzoek is er behoefte aan samenhang, samenwerking, integratie, continuïteit en uitwisseling (zie ook onderstaande paragraaf 5.3).

Om tegemoet te kunnen komen aan die behoeftes doen de syntheseschrijvers verschillende

aanbevelingen. Een eerste aanbeveling betreft de samenwerking tussen de verschillende onderzoekers en specialisten binnen individuele onderzoeken. Samenwerking, overleg en discussie zouden actief moeten worden gefaciliteerd en gestimuleerd door de projectleider, ofwel hoofdonderzoeker. Een tweede aanbeveling gaat over de integratie van eerdere onderzoeksresultaten, zowel in het onderzoeksplan (programma van eisen) als in de analyse en rapportage. Het gaat daarbij niet alleen om kennis, maar ook om hypothesen en onderzoeksvragen die zijn geformuleerd op basis van eerder onderzoek. Als derde moet hier het belang van een meer consistente archeologische infrastructuur worden genoemd. Waar deze in sommige gemeentes en regio's al aanwezig is, blijven andere gemeentes en regio's sterk achter. Om inhoudelijke sturing, kennisopbouw en continuïteit te vergroten zou meer moeten worden geïnvesteerd in regio-archeologen met een sterk inhoudelijke taakstelling. De vierde aanbeveling betreft de oprichting van een archeologische beroepsvereniging, vergelijkbaar met de Britse CIfA. Zo'n vereniging heeft tot doel de samenwerking, samenhang, discussie en uitwisseling binnen de archeologische beroepsgroep te vergroten. Essentiële onderdelen van het archeologisch bestel, zoals kwaliteitszorg, opleidingen en onderzoeksagenda's, zouden vanuit een dergelijk gremium kunnen worden georganiseerd, resulterende in hun verdere integratie binnen het bestel en de beroepsgroep. Een laatste aanbeveling heeft betrekking op de synthese als middel voor inhoudelijke integratie en kennisopbouw. Synthesevorming zou een laagdrempeliger, vast onderdeel van het archeologische bestel moeten zijn. Als suggestie wordt een systeem genoemd waarbij syntheses periodiek worden aangevuld op basis van nieuwe onderzoeksresultaten en voortschrijdende inzichten (bijvoorbeeld in de vorm van een meer flexibele, online variant).

5.3 Van project naar onderzoek

Een ander prominent thema dat in de syntheses en de gesprekken steeds terugkeert heeft te maken met het verschil tussen 'onderzoek' en 'project'. Ook hier vertoont de aanvullende studie grote overlap met het onderzoek uit 2019. In het eerste deel van 'Over zaaien en oogsten' werd de werkwijze in de archeologische Malta-praktijk al geduid als 'commercieel projectgeoriënteerd', waarbij de archeoloog als onderzoeker tenminste deels plaats heeft gemaakt voor de archeoloog als projectmanager. Die duiding is nog steeds actueel, zo blijkt uit de nieuwe interviews.

De syntheseschrijvers pleiten voor inhoudelijk georiënteerd, vraaggestuurd onderzoek, gericht op archeologische kenniswinst. Zij benoemen verschillende belangrijke aspecten van en voorwaarden voor goed onderzoek. Allereerst wordt meermaals benadrukt dat onderzoek maatwerk vereist. Per onderzoek is er behoefte aan een op maat ontworpen onderzoeksplan, met passende en relevante onderzoeksvragen en passende onderzoeksmethodes en -strategieën. Daarbij hoort ook een op maat samengesteld onderzoeksteam van onderzoekers met de relevante kennis en expertise. Maatwerk betekent dat inhoudelijke beargumenteerde keuzes worden gemaakt. Te veel standaardisering (in bijvoorbeeld onderzoeksopzet, programma van eisen en rapportage) kan leiden tot te weinig passend, te weinig kritisch en te weinig gericht onderzoek, waarbij 'alles een beetje' wordt gedaan. Een tweede belangrijk punt is integratie. Goed ontworpen onderzoek staat niet op zichzelf, maar is ingebed in bredere onderzoeksthema's, gedefinieerd in de relevante, samenhangende onderzoeksagenda's. Als derde wordt benadrukt dat voor goed onderzoek archeologische kenniswerkers nodig zijn, in plaats van de eerder genoemde projectmanagers. Het is van belang dat deze kenniswerkers de mogelijkheid krijgen om zich te ontwikkelen in hun rol als onderzoekers, maar ook dat zij zich als zodanig gedragen. Een kritische, wetenschappelijke en reflexieve houding is essentieel. Een vierde voorwaarde voor goed inhoudelijk onderzoek heeft te maken met continuïteit, verbinding en uitwisseling (zie ook paragraaf 5.2). Er is behoefte aan voortdurende kritische reflectie en terugkoppeling tussen de verschillende onderzoeksfases. Gedurende het proces moeten onderzoek en onderzoeksplan inhoudelijk of

organisatorisch kunnen worden bijgestuurd of aangescherpt. Die kritische reflectie en evaluatie is ook gewenst na afronding van het onderzoek. Zo kan de onderzoekspraktijk voortdurend worden verbeterd, geëvalueerd en aangescherpt.

Ook hier doen de syntheseschrijvers verschillende aanbevelingen. Een eerste aanbeveling heeft betrekking op het programma van eisen. Voor gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) zouden deze documenten moeten worden opgesteld als wetenschappelijke onderzoeksplannen, meer dan als bestekken vanuit een planologische doelstelling. Een tweede, gerelateerde aanbeveling is om een duidelijker onderscheid te maken tussen verkennend onderzoek enerzijds en gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) anderzijds. Voor de laatstgenoemde categorie gravend onderzoek zou een wetenschappelijke aanpak centraal moeten staan, vastgelegd in een programma van eisen dat is opgezet als een onderzoeksplan. Een derde aanbeveling is om de huidige standaarden en normen voor onderzoek en rapportage kritisch te herzien. Voldoen deze standaarden (nog) wel aan de wensen en eisen van de huidige archeologie? Bieden zij wel de output, de kenniswinst, die de archeologische wetenschap, maar ook de bredere samenleving wenst?

5.4 *Datamining en de waarde van onderzoeksresultaten*

Een dertethema dat hier aparte aandacht verdient gaat over de mogelijkheden voor efficiënte en betrouwbare datamining. De Malta-archeologie genereert een grote hoeveelheid onderzoeksresultaten met een grote (potentiële) waarde. Echter, de waarde en bruikbaarheid van die onderzoeksresultaten valt of staat met de mate waarin deze resultaten te 'oogsten' zijn. Er is behoefte aan betere ontsluiting, vindbaarheid en inhoudelijke doorzoekbaarheid van de veelheid aan onderzoeksresultaten. De syntheseschrijvers wijzen op het belang van een meer structurele, specifieke, complete en gestandaardiseerde invoer van Archis; gebruiksvriendelijker, maar ook minder vrijblijvend. Daarbij hoort ook een betere controle op de invoer van onderzoeksresultaten.

5.5 *Overeenkomsten en verschillen met de eerste studie (2019)*

De overeenkomsten tussen de resultaten van het huidige, aanvullende onderzoek en die van het eerste rapport 'Over zaaien en oogsten' zijn groot. Zeker vijf van de zes behoeftes die in het eerste rapport zijn gedefinieerd (zie paragraaf 5.2 in Habermehl 2019) komen in vrijwel dezelfde vorm ook prominent naar voren uit het tweede onderzoek.¹⁷ Deze duidelijke overeenkomsten zijn goed te verklaren, aangezien het aantal tussenliggende jaren beperkt is en er voor de syntheses gebruik is gemaakt van rapporten uit de gehele 'Malta-periode', vanaf 1997. Wel kunnen enkele accentverschillen worden benoemd, die hieronder bondig worden beschreven. Daarbij is het belangrijk om te benadrukken dat slechts een beperkt aantal syntheses en syntheseschrijvers is geraadpleegd en dat de opgetekende waarnemingen, visies en aanbevelingen voortkomen uit de specifieke onderzoekservaring van de betrokken onderzoekers.

Een eerste accentverschil betreft de problematiek van fragmentatie en versnippering die in deze aanvullende studie wat prominenter naar voren komt dan in de eerste studie. Het is mogelijk dat recente ontwikkelingen in de Malta-praktijk hierin een rol spelen: toenemende concurrentie, prijsdruk en de afname van het gemiddelde onderzoeksoppervlak. Echter, deze suggestie kan binnen de kaders van

¹⁷ Bij deze behoeftes gaat het om: een inhoudelijke en kritische onderzoeksfocus, integratie, samenwerking en synthese, een gestructureerde en controleerbare datapresentatie en beargumenteerde interpretaties, een complete ontsluiting van data en analytische bevrraagbaarheid, controle en handhaving op inhoudelijke kwaliteit, ruimte voor opleiding en ontwikkeling binnen het werkveld.

Artistieke impressie van de Cannerberg in Zuid-Limburg. Beeld: Mikko Kriek.

dit onderzoek niet nader worden onderzocht of onderbouwd. Een tweede accentverschil kan mogelijk met het eerste worden verbonden: de duidelijk hoorbare oproep tot samenwerking. De oproep om als archeologisch beroepsgroep collectief de verantwoordelijkheid te nemen voor verbetering en borging van de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek, vanuit een gedeelde missie en visie op kwaliteit. Als derde wordt de behoefte aan maatwerk sterker aangezet dan in de eerste studie. Er is behoefte aan op maat ontworpen onderzoek, waarin duidelijke, inhoudelijk gemotiveerde keuzes worden gemaakt, inclusief passende onderzoeksvragen en -methodes. Tegelijk worden vraagtekens gezet bij de in de Malta-praktijk gangbare standaarden van onderzoek en rapportage. Het vierde en laatste accentverschil schuilt in de praktijk van datamining. Waar deze term in het eerste rapport nog geheel ontbrak, komt datamining in de nieuwe syntheses en interviews meermaals prominent aan bod. Echter, de achterliggende kwestie -de digitale beschikbaarheid en doorzoekbaarheid van onderzoeksresultaten- komt zowel in het eerste als in het aanvullende onderzoek duidelijk naar voren, zelfs als een van de meest prominente punten. Waar de methodes van datamining en -analyse afgelopen jaren verder zijn ontwikkeld, is het maar de vraag of de ontsluiting en bevragebaarheid van archeologische gegevens voldoen om de vruchten van deze ontwikkelingen te kunnen plukken.

6 Conclusies

Dit rapport presenteert de uitkomsten van een studie naar de inhoudelijke kwaliteit van archeologische rapporten en hun bruikbaarheid voor synthetiserend onderzoek. Het is een aanvulling op een eerder onderzoek, uitgevoerd in 2018/2019.¹⁸ De afgelopen jaren verschenen vijf syntheses, geschreven in het kader van het onderzoeksprogramma 'Oogst voor Malta' van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De dertig syntheseschrijvers gebruikten meer dan 6000 archeologische basisrapportages voor deze studies. Hun ervaringen met deze rapporten en ook hun meer algemene waarnemingen en kritische reflecties liggen aan de basis van dit onderzoek. Voor dit aanvullende onderzoek is dezelfde werkwijze gehanteerd als voor het eerste onderzoek.¹⁹

Uit het aanvullende onderzoek komt duidelijk naar voren dat de inhoudelijke kwaliteit van archeologische rapporten en het archeologische onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt sterk varieert. Daardoor zijn niet alle rapporten in dezelfde mate bruikbaar voor verder onderzoek en synthese. Bovendien ontstaan hierdoor biases in de onderzoeksresultaten. Met deze conclusie sluit dit aanvullende onderzoek naadloos aan bij het eerste onderzoek.

Uit de veelheid aan kritische waarnemingen, aandachtspunten en aanbevelingen (zie hoofdstuk 4) komen enkele prominente lijnen naar voren:

- De huidige Malta-praktijk leidt te vaak tot fragmentatie en versnippering, met negatieve gevolgen voor de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek en kennisopbouw. Die fragmentatie is merkbaar op verschillende niveaus van de Malta-praktijk: het individuele onderzoek, de vindplaats en (micro)regio, het AMZ-proces en de archeologische beroepsgroep. Er is behoefte aan samenhang, samenwerking, integratie, continuïteit en uitwisseling.
- De huidige Malta-praktijk is sterk project-georiënteerd. Er is behoefte aan inhoudelijk georiënteerd, vraaggestuurd onderzoek met archeologische kenniswinst als ultiem doel. Goed onderzoek betekent een goed inhoudelijk onderzoeksplan (programma van eisen), intelligent maatwerk op basis van inhoudelijk beargumenteerde keuzes, integratie van eerdere onderzoeksresultaten en de inzet van archeologen als kenniswerkers met een kritische, wetenschappelijke en reflexieve houding.
- De mogelijkheden voor efficiënte en betrouwbare datamining schieten te kort. Het is van groot belang dat de grote hoeveelheid onderzoeksresultaten die binnen de Malta-archeologie worden gegenereerd beter worden ontsloten en beter kunnen worden bevraagd op basis van inhoudelijke criteria. Om tot verbetering van de inhoudelijke kwaliteit van archeologisch onderzoek te komen hebben de syntheseschrijvers verschillende aanbevelingen verwoord:
- Samenwerking, overleg en discussie zouden binnen individuele onderzoeken actief moeten worden gefaciliteerd en gestimuleerd door de projectleider, ofwel hoofdonderzoeker.
- De relevante resultaten van eerder onderzoek moeten beter worden geïntegreerd in onderzoeksplannen (programma's van eisen) en rapporten.
- Er moet meer worden geïnvesteerd in consistente lokale en regionale archeologische infrastructuur, waaronder in regio-archeologen met een sterk inhoudelijke taakstelling.

¹⁸ Habermehl 2019.

¹⁹ Zie Habermehl 2019, 11-12.

- Er moet een archeologische beroepsvereniging worden opgericht waarin samenhang, samenwerking, discussie en uitwisseling kunnen worden gefaciliteerd en gestimuleerd.
- Synthesevorming moet een laagdrempeliger, vast onderdeel worden van het archeologische bestel.
- Er moet duidelijker onderscheid worden gemaakt tussen verkennend onderzoek enerzijds en gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) anderzijds.
- Voor gravend onderzoek (gericht op archeologische kenniswinst) moet het programma van eisen worden opgesteld als wetenschappelijk onderzoeksplan.
- De in de Malta-praktijk gangbare standaarden (voor bijvoorbeeld onderzoek, programma van eisen en rapport) zouden kritisch moeten worden herzien binnen de context van de hedendaagse archeologische realiteit.
- Voor efficiënte en betrouwbare datamining moet het functioneren en de invoer van Archis (en Data Station) kritisch worden herzien.

De resultaten van dit tweede, aanvullende onderzoek komen in hoge mate overeen met die uit het eerste onderzoek. Vrijwel alle aandachtspunten uit het eerste rapport komen ook uit het aanvullende onderzoek naar voren, zij het soms in andere bewoordingen of met andere accenten. Vergeleken met het eerste onderzoek komt de problematiek van fragmentatie en versnippering in de aanvullende studie wat prominenter naar voren, evenals de roep om maatwerk en de roep om samenwerking. Het vierde accentverschil heeft betrekking op de praktijk van datamining en de oproep om de ontsluiting en bevraagbaarheid van archeologische gegevens te verbeteren. Er zijn bij het aanvullende onderzoek geen aanwijzingen gevonden voor een eventueel effect van de invoer van het certificeringsstelsel op de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek (zie hoofdstuk 1).

Afsluitend kunnen de in dit rapport verwoorde kritische waarnemingen, visies en aanbevelingen worden verbonden met enkele recente ontwikkelingen binnen het archeologische bestel. In 2022 heeft de Raad voor Cultuur advies uitgebracht als onderdeel van de evaluatie van de Erfgoedwet op het onderdeel archeologie.²⁰ In dat advies worden vier thema's onderscheiden, waarvan 'De kwaliteit en diepgang van archeologisch onderzoek' en 'Capaciteit en deskundigheid bij gemeenten' direct raken aan dit onderzoek. Binnen deze thema's wordt een flink aantal concrete aanbevelingen gedaan. In een beleidsreactie (november 2022) door staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Gunay Uslu, zijn enkele van deze aanbevelingen overgenomen.²¹ Daaronder vallen onder meer de (verkenning van/advisering over de) inrichting van een structureel platform voor archeologisch onderzoek, een stimulerings- en ondersteuningstraject voor (kleinere) gemeenten op het vlak van archeologie, het programma van eisen "als schaalbaar onderzoeksplan", de grotere verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag ten aanzien van het programma van eisen en de efficiëntere inrichting van het certificeringsstelsel, mogelijk inclusief collegiale toetsing. Wat betreft het kwaliteitszorgsysteem geeft de staatssecretaris aan dat zij bereid is om de sector te ondersteunen bij initiatieven om dit systeem zo goed mogelijk te laten aansluiten op de wensen vanuit de praktijk. Het initiatief ligt daarmee dus bij de archeologische sector zelf. Dat geldt ook voor de mogelijke oprichting van een beroepsvereniging. Om verandering en vernieuwing te realiseren is er (ook) behoefte aan initiatief, discussie, uitwisseling en samenwerking vanuit en binnen de archeologische beroepsgroep.

²⁰ Rinnooy Kan 2022.

²¹ Uslu 2022.

7 Literatuur

Syntheses 'Oogst voor Malta'

Blonk-van den Bercken, A.L./A.A.A. Verhoeven/H. van Londen/J.W. Oudhof/G. Overmars/M.E. Lobbes, 2020: *Ambachtelijke productie in steden. Een inventarisatie en analyse op hoofdlijnen van archeologische aanwijzingen voor ambachtelijke productie in steden in de late middeleeuwen en nieuwe tijd*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 66).

Fischer, A.D./H. van Londen/ A.L. Blonk-van den Bercken/R.M. Visser/J. Renes, 2021: *Urban farming and ruralisation in The Netherlands (1250-1850). Unravelling farming practice and the use of (open) space by synthesising archaeological reports using text mining*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 68).

Habermehl, D., 2022: *Gewoon bijzonder. Archeologisch onderzoek naar speciale depositiepraktijken rond huis en erf (neolithicum-nieuwe tijd)*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 79).

Hessing, W.A.M./W.K. Vos/E.J. van Ginkel (eds), 2021: *Romans on the Waterfront. Evaluation of archaeological interventions (1997-2020) along the Dutch part of the Lower Rhine and Coastal Limes*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 71).

Müller, A./J. Dijkstra (red.), 2022: *Dynamische Delta. Synthese onderzoek naar de archeologische bewoningsgeschiedenis en landschapontwikkeling van de provincie Zeeland en het Zeeuws kleigebied*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 78).

Overige literatuur

Bazelmans, J./W. Hessing/J. Kolen, 2023: Kwaliteit van onderzoek in de Nederlandse contractarcheologie vereist meer dan de KNA 4.1 (of 5.0), *Archeologie in Nederland* 3, 50-53.

Habermehl, D., 2019: *Over zaaien en oogsten. Onderzoek naar de inhoudelijke kwaliteit en bruikbaarheid van Malta-onderzoeksresultaten voor synthetiserend onderzoek*, Amersfoort.

Lauwerier, R.C.G.M./M.C. Eerden/B.J. Groenewoudt/M.A. Lascaris/E. Rensink/B.I. Smit/B.P. Speleers/J. van Doesburg (eds), 2017: *Knowledge for Informed Choices. Tools for more effective and efficient selection of valuable archaeology in the Netherlands*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 55).

Rinnooy Kan, A., 2022: *Archeologie bij de tijd. Aanbevelingen voor aanpassingen*, Den Haag.

Roessingh, W., 2022: Doelgericht graven op West-Friese nederzettingsterreinen uit de bronstijd. Nieuw veldonderzoek op het bronstijdterrein Grootebroek-Waterweide, in: J. van der Leije/E.H.L.D. Norde, B.J.W. Steffens/K.M. de Vries, *Metaaltijden 9. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, 51-64.

Uslu, G., 2022: *Beleidsreactie advies 'Archeologie bij de tijd'*, 8 november 2022, Den Haag (referentie 34735126).

Colofon

Auteur: dr. Diederick Habermehl (Image02), Amsterdam
Opdrachtgever: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort
Publicatiedatum: april 2024
Opmaak: M. Kriek, Amsterdam
Cover: M. Kriek, Amsterdam

© Image02, Amsterdam